

Tuhfetü'r-Reşâd fi fezâilî'l-cihâd. Kanal seferi sırasındaki yolculuğunu anlattığı on bir sayfalık bir risâledir. "Cennetü'l-mü-câhidîn" adlı Arapça ve Türkçe iki kısımdan ibaret risâlenin üzerinde basım tarihi ve yeri bulunmamakta, hurufat şekline Şam veya Halep'te basılmış olabileceği tahmin edilmektedir (Birinci, sy. 110 [1996], s. 7). 5. *Pend-i Pesendide der Fezâ'il-i Rûze* (İstanbul 1326). Farsça manzum bir risâledir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemahlı İbrâhim Hakkı, *Dîvan*, İstanbul 1324, s. 82-84; a.mlf., *Şemsü'l-irşâd li-Sultan Reşâd*, İstanbul 1329; a.mlf., "Rûhu'l-İslâm", *SM*, V/126 (1326), s. 366; Vehbi Cem Aşkın, *Terzi Baba ve Erzincan Şairleri*, Balıkesir 1956, s. 53-54; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1987, II, 274-276; Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din ve Devlet İlişkileri*, Ankara 1991, s. 31-34; Ömer Menekşe, *Kemah Âlimleri*, İstanbul 1996, s. 55-56; Faruk Tuncer, *Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi*, İstanbul 1999; Ali Birinci, "Kemahlı Şeyh İbrahim Hakkı'nın Serencâmı", *TY*, sy. 110 (1996), s. 4-7.

NİHAZ AZAMAT

KEMÂL (الكمال)

Zât, vücud ve sıfat bakımından yetkin olma halini ifade eden bir tasavvuf terimi.

Sözlükte kemâl "bir şeyin bütün parçalarının tam, yeterli ve yerli yerinde olması" anlamına gelir (*Kâmus tercümesi*, IV, 75). Kur'an'da kemâl kelimesinin türevleri (el-Bakara 2/185, 196, 233; el-Mâide 5/3) Allah'a ve insana izâfe edilmemiştir. Hadislerde ise kâmil ve daha kâmil iman sahibi müslümanlardan bahsedilmiş (Buhârî, "İmân", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 14-15, "Cihâd", 5; Tirmizî, "İmân", 6, "Kıyâmet", 60) ve pek çok erkeğin kemâle erdiği halde kadınlardan ancak Meryem ile Âsiye'nin kemâle erdiği belirtilmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 32, 46; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 79; İbn Mâce, "Et'ime", 14; Tirmizî, "Et'ime", 31). Hadislerde kemâl daha çok "bir sürenin, sayılabilir ve ölçülebilir bir şeyin tam olması" mânasında geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kml" md.).

Zâhidler ve ilk sûfler kemâl ve kâmil kelimelerini "tam ve eksiksiz olma" anlamında kullanmakla birlikte bunlara tasavvufî ve ahlâkî erdem anlamı yüklemişlerdir. Kemâl ve kâmil, özellikle Gazzâlî'den sonra önemli kavramları ifade eden tasavvuf terimleri haline gelmiştir. Gazzâlî'ye göre "kusursuz ve noksansız ol-

mak" mânasındaki hakiki ve mutlak kemâl Allah'a hastır. Kemâl ilâhî bir sıfattır; adalet ve ilim sıfatları gibi kemâl sıfatına da sahip olunması arzu edilir. Diğer insanlardan daha olgun ve yetkin bir durumda olmayı her insan ister. Allah zât ve varlık olarak mutlak kemâl sahibidir; ilim ve kudret sıfatları itibarıyla de kâmidir. Hakiki kemâl O'na hastır. İnsan için gerçek kemâl Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri hakkında mârifet sahibi olmaktır. Fâili ve yaratıcıyı bilen O'nun fiillerini ve yaratıklarını da bileceğinden mârifet Allah hakkındaki bilgileri de içerir. Ancak Allah'ın bildikleri sonsuz olduğundan ne kadar çok şey bilirse bilsin insanın bu konudaki ilmi sınırlıdır. Bundan dolayı insan bilgi açısından izâfî bir kemâle mâliktir. Fakat tabiatındaki kemâl özlemi ve aşkı onu durmadan bu yolda ilerlemeye sevkeder. İnsan "hür olma" anlamında bir kemâl elde etme imkânına da sahiptir. Bu da nefesine ve onun arzularına hâkim olmasından ibarettir. İnsan nefsinin etkisinden kurtulduğu oranda hürriyete kavuşur. Kudret alanında insan için herhangi bir kemâl söz konusu değildir. Mala ve mevkiye güvenen insanın kendisinde bir kemâlin bulunduğunu zannetmesi bir kurruntudan ibarettir. Kalıcı ve sürekli olan bilgi ve hürriyetle ilgili kemâldir. "Kalıcı güzel işler" (el-Kehf 18/46; Meryem 19/76) ifadesiyle buna işaret edilmiştir (Gazzâlî, III, 274-279).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre de mutlak kemâl Hak Teâlâ'ya mahsustur. O hem zât hem de sıfat ve fiilleri itibarıyla kâmidir. Ancak İbnü'l-Arabî bu iki kemâlî birbirinden ayırarak ilkinde zâtî kemâl, ikincisine esmâî kemâl adını verir. Zâtî kemâl Allah'ın zâtında zâtî ile ve zâtî için tecelli ve zuhur etmesidir. Mutlak anlamda ganî oluşunun gereği budur. Esmâî kemâl ise Hakk'ın kendisine tecelli edip zâtını dış âlemde temaşa etmesidir. Bu da çoğu birde görmek gibidir.

İbnü'l-Arabî, dinî ve ahlâkî anlamdaki kemâlden çok varlık ve bilgiyle ilgili kemâl üzerinde durur. Hak Teâlâ tam ve kâmil bir varlıktır. Bunda bir fazlalık ve noksanlık söz konusu olmaz. Allah'ın sıfat ve isimleri de kâmil olmakla beraber bu bakımdan zât gibi değildir. Kâinat Allah'ın sıfat ve isimlerinin tecellisi olduğundan bir bütün olarak güzel ve kâmidir. Ancak kâinat ve insandaki kemâl eksik bir kemâldir. Bu eksiklik onun kâmil olmasına engel değildir, hatta kâmil olmasının bir gereğidir. Âlemdeki kemâl fazlalığı ve noksanlığı kabul ettiğinden mutlak değil

nisbî ve izâfî bir kemâldir. Allah, peygamberlerden daha çok ilim sahibi olmaları için dua etmelerini istediğinden (Tâhâ 20/114) onların kemâlî de ziyadeyi kabule açık izâfî bir kemâldir. Zâtî kemâl Hakk'a mahsustur, fakat esmâî kemâlden insanlar da kabiliyetleri nisbetinde nasip alırlar (*el-Fütûhât*, I, 854; II, 715; *Fuşûş*, I, 79).

Bir şey zât itibarıyla tam ve eksiksiz ise buna ilk kemâl, sıfatları itibarıyla tam ise buna da ikinci kemâl denir. İlkinde zât kemâle, ikincisinde kemâl zâta bağlıdır. İbnü'l-Arabî'ye göre tecelli insanla kemâle ermiş, insanın kemâlî de Allah'ın halifesi olmasıyla noktalanmıştır.

İbnü'l-Arabî'den sonraki dönemde yetişen sûfler, kemâlin metafizik boyutunu daima göz önünde bulundurmakla beraber ahlâkî yönü üzerinde de durmuşlardır. Onlara göre insanın Allah'ın halifesi olması demek onun ahlâkıyla ahlâklanması ve sıfatlarıyla muttasıf olması demektir. Bu hususu gerçekleştiren insanı kâmidir. Kâmil insanın en güzel örneği ise Hz. Muhammed'dir. Velifler de Kur'an ahlâkını ve insanî faziletleri gerçekleştirdikleri, Hz. Peygamber'in üstün niteliklerine vâris oldukları nisbette kâmil insan olurlar (Abdülkerîm el-Cîlî, II, 59).

BİBLİYOGRAFYA :

Ragîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, "Kemâl" md.; *et-Ta'rifât*, "Kemâl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1265; *Kâmus Tercümesi*, IV, 75; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kml" md.; Buhârî, "İmân", 1, "Enbiyâ", 32, 46; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 79; İbn Mâce, "Et'ime", 14; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 14-15, "Cihâd", 5; Tirmizî, "İmân", 6, "Et'ime", 31, "Kıyâmet", 60; Hücvîrî, *Keşfü'l-mağrib*, s. 370; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 274-279; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, I, 854; II, 715; a.mlf., *Fuşûş*, I, 79; İbnü'l-Hatîb, *Rauzatü't-târif* (nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 583; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'îl*, s. 60; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 80; II, 59; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1253, s. 308; Abdurrahman Bedevî, *el-İnsânü'l-kâmil fi'l-İslâm*, Kahire 1950; *el-Mu'cemü's-şûfî*, s. 981.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

el-KEMÂL (الكمال)

Cemmâilî'nin
(ö. 600/1203)

Kütüb-i Sitte râvilerine dair eseri.

Tam adı *el-Kemâl fi esmâ'i (ma'rife-ti)'r-ricâl olup Kütüb-i Sitte*'de adı geçen râvilerin hemen hepsini ihtiva eden ilk çalışmadır. Cemmâîfî, önce Resûl-i Ekrem'in hayatını İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sin-